

A budai oldalon a három kerület találkozásánál, a Széna téren és közvetlen környékén bontakozott ki a legnagyobb ellenállás, miután a szovjet csapatok november 24. hajnalán bevonultak a fővárosba.

A Széna tér a budai oldal talán legfontosabb közlekedési csomópontja: ide torkollik a pesti Nagykörút folytatása, a Mártírok útja (Margit körút), s innen indul nyugat felé a Malinovszkij (Szilágyi Erzsébet) fasor, illetve dél és délkelet felé az Alkotás utca, a Krisztina körút és az Attila út. A Széna tér birtokában Budapest átmenő forgalmának jelentős része ellenőrizhető volt. Ezt a felkelők gyorsan felismerték.

Egyelőre azonosítatlan 24 éves egyetemista parancsnokuk irányításával mindinkább ellenőrzésük alá vonták a környéket, igazoltatták az autokat, a Széna téren pedig barikádokat, védősáncokat építettek, amelyeket később a Déli pályaudvarról kitolt vagonokkal erősítették meg. Amíg Pesten, főleg a VIII.–IX. kerületben igen súlyos harcok dúltak, itt komolyabb összecsapásokról nincsenek információink. Október 26-án csatlakozott a fiatalokhoz a később legendássá vált Szabó János (Szabó „bácsi”) 59 éves gépkocsivezető és későbbi alparancsnokai, a jugoszláv állampolgárságú Ekrem Kemál villanyszerelő és a zsidó származású Bán Róbert műszerész. E nap folyamán különböző civil egységekkel erősödött, így a Margit híd védőivel is. Rusz-

II. kerület, 1956

AZ OKTÓBERI FEGYVERES ELLENÁLLÁS

nyák László vezetésével nagy létszámban érkeztek pilisszentiváni bányászok, továbbá ipari tanulók is csatlakoztak.

Az egyik forrás szerint 27-én 11–12 óra között a Széna tériek harcba szálltak egy nagyobb ÁVH-s osztaggal. A felkelők – akiknek sorait három Bem laktanyabeli katona is erősítette – visszaverték az ÁVH-sok támadását. Egy államvédelmista meghalt, a Széna térieknek ekkor nem voltak veszteségeik. Ugyanekkor a szovjet parancsnokság Gorbunov ezredes vezetésével a 128. lövész gárdahadosztályt küldte a térségbe azzal a feladattal, hogy semmisítse meg a felkelőket Buda körzetében.

Ha szovjet harcokocsik tűntek fel, a felkelők átmenetileg szétszóródtak. Október 27-től a Széna téri felkelők már szembe mertek szállni a megszállók páncélosaival is. Ennek magyarázata abban keresendő, hogy a csoport felduzzadása megnövelhette a felkelők önbizalmát, továbbá a parancsnoklást átvevő Szabó János a radikálisabb ellenállás híve volt. Buzdítólag hatott, hogy a lakosok közül sokan élelemmel és forró teával látták el őket, valamint az is, hogy Pestről jövők beszámoltak a Corvin köz, Kilián laktanya körüli harcokról. A felkelők most már azt hangoztatták, hogy a fegyvert semmiképp sem adják ki a kezükből.

A felkelők a Széna tér házaiban, legnagyobb erővel a bázishelyükön, a földalatti-építkezés épületében és a Budavár vendéglő tetején foglaltak állást. Egyikük így idézte fel a felkelők általános taktikáját: „Minden esetben megvártuk, míg az elhaladó járművek olyan helyzetbe kerülnek, hogy eredményesen ellenünk a harcot felvenni ne tudják, akkor nyitottunk rájuk tüzet. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy hátulról löttük le őket, amikor már majdnem biztosak voltak abban, hogy nem tüzel rájuk senki. A tüzelésre mindenkor az ottani parancsnok adott utasítást, aki az erre legalkalmasabb időpontot és helyzetet várta ki.”

Tűzszüneti tárgyalások

Az 1956-os forradalom kitörését követő első napok után a politikai és a katonai vezetés előtt világossá vált, hogy a felkelők leverése lényegesen nehezebb feladat, mint gondolták. A harcot ugyan folytatták ellenük, és a statáriumra utaló fenyegetések sem szűntek meg, de közben igyekeztek tárgyalásokba bocsátkozni a legnagyobb felkelőcsoportokkal, a Corvin köziekkel és a Széna tériekkel a fegyverletétel érdekében.

A Hadművelleti Csoportfőnökség utasítására Kővágó Sándor alezredes, a Bem lak-

A Mártírok útja (Margit körút) a Széna tér felől a Kis Rókus utca felé nézve

A Széna tér a Vérmező út és a Széll Kálmán (Moszkva) tér felé

A Széna tér 1/a szétlőtt homlokzata

A torlaszként használt szerelvények a Széna téren

tanya parancsnoka (ez a katonai objektum volt a legközelebb a Széna térhez) tizenkét fős kísérettel már október 26-án felkereste a felkelőket, és igyekezett meggyőzni őket „a céltalan lövöldözés értelmetlenségéről”, és arról, hogy a rend helyreállítása érdekében vegyenek részt a honvédséggel együtt a járőrözésben. Előzőleg a Május 1. mozinál a szovjetekkel megállapodtak, hogy ha a felkelők rájuk lönek, 2-3 harckocsival segítségükre sietnek.

Kövágó a földalatti-építkezés épületénél találkozott a felkelők első parancsnokával – Szabó bácsi azonosítatlan egyetemista elődjével. „Mondtam, hogy nincs semmi értelme az ellenállásnak, a követeléseiket a kormány már teljesítette, Gerő lemondott. Ők azt mondták, hogy az ő követeléseiket a kormány nem teljesítette, ezt a kormányt nem ismerik el addig, amíg a szovjet csapatok el nem hagyják az országot, az ÁVH-t fel nem számolják, a fegyvert le nem teszik, inkább meghalnak.” A parancsnok azonban a megegyezés lehetőségét a szovjet csapatok távozásához és az ÁVH feloszlásához kötötte.

A tárgyalás után Szabó tartott egy beszédet a fegyvereseinek. Ennek lényege ez volt: „a harcot nem adjuk fel, harcoljunk a nagyobb kenyérért, a független Magyarországért. De nem a múlt visszaállítására a cél.” Ezzel mindenki egyetértett.

A katonai vezetés előtt 28-án hajnalban nyilvánvalóvá vált, hogy tárgyalásos úton nem tudja érvényesíteni akarátát, ezért a HM parancsot adott a Széna téri csoport felszámolására. A Bem laktanya 110 katonája és a hozzájuk csatlakozó húsz katonáról az I. kerületi rendőrkapitányról Kövágó Sándor alezredes vezetésével és a szovjet harckocsizók támogatásával bekerítette a Széna tériek bázishelyét.

A felkelők mindezt csak a hatalmas ágyúdörgés és robbanások hallatán észlelték. A Mártírok útján tovább folytatódott a szovjet harckocsik és a magyar gyalogság felvonulása. A felkelők túlságosan kockázatosnak

ítélték az ellenállást és a Ganz Villamossági Gyár hátsó kerítésén kimászva a budai hegyekbe szöktek.

Nagy Imre tüzszüneti felhívása után Ekrem Kemál parancsnokhelyettes tüzszüneti egyezményt kötött a Bem laktanya parancsnokságával, ezt követően a felkelők visszatértek, és közösen járőröztek a katonákkal.

A csoport ezután betagozódott az egységes Nemzetőrségbe.

A szovjetek novemberi támadása

A hadműveleti tervek alapján Gorbunov ezredes vezetésével a 128. lövész gárdahadosztály feladata volt Buda elfoglalása (Moszkva tér, Gellért-hegy, laktanyák megszállása). November 4-én fél öt körül a parancsnokság riadóztatta a Maros utcában a nemzetőröket: szovjet páncélos hadoszlopok közelednek Kelenföld felől.

Sillay Rudolf, az egyik parancsnokhelyettes, aki ágyúzásra ébredt, majd hallotta Nagy Imre rádiószózatát, így emlékezett vissza: „én azonnal felmértem a helyzetet. Megállapítottam, hogy a Maros utcában lévő laktanya védelmi célra nem alkalmas. Így a laktanyában lévő három századot különböző helyre vezényeltem, és helyeztem biztonságba.”

Szabó János azonban ilyen beszédet intézett a Széna-térieriekhez: „Magyarok vagyunk, nem hagyjuk szabadságunkat, a szovjet csapatokkal nem ilyen megállapodást kötöttünk.” Majd elénekeltette a Himnuszt és kijelentette: „mindenkinek az utolsó csepp véréig harcolni kell.”

Dél körül a Maros utcai parancsnokságnál jelentkezett Antal Ferenc katonatiszt. Megbízására így emlékezett vissza: „Dél előtt – 4-én – kapcsolatot teremtettem több elvtársal. [...] Megkezdtük a szovjet csapatok tájékoztatását. Tekintettel arra, hogy a Moszkva tér környékén lakom, olyan megbízást kaptam, hogy derítsem fel a Szabó-csoport erejét, és adjak erről megfelelő tájékoztatást.”

A szovjet páncélosok tömeges megjelenése miatt a Maros utcai bázist immár teljesen ki kellett üríteni. A délutáni órákban már nagyobb ellenállásba ütköztek. A Széna téri házakból, azok tetejéről ösztűz zúdult a szovjet erőkre. A páncélosokban a felkelők valószínűleg még a benzines palackokkal sem tudtak kárt tenni, a motorkerékpárosokat viszont kilőtték, Szabó János is eltalálta egyiküket, aki a Budavár vendéglő előtt haladt el. A szovjetek a harckocsik ágyúival, géppuskáival viszonozták a tüzet. Ennek áldozatul esett a békásmegyeri Herhoff György és az egyik Ausztriából érkezett felkelő.

A szovjetek a harcok szünetében rádióon megadásra szólították fel a védőket: senkinek nem lesz bántódása, ha leteszik a fegyvert. Szabó bácsi a tér közepén kérdezte harcosait, hogy elfogadják-e az ajánlatot. A nemzetőrök általános véleménye az volt, hogy nem szabad behódolni. Többen reménykedtek az ENSZ-csapatok támogatásában is.

Ezt követően a szovjetek megkezdték az óriási pusztítást előidéző aknátámadást, amellyel szemben a felkelőknek semmilyen ellenszerük nem volt, annál is kevésbé, mivel az aknavetőket a Gellért-hegyről működtették. A Vertesz gyárba becsapódó akna négy embert azonnal megölt. Az ellenállók nagy része szétszéledt, elbújt, de a tiszték már a tűzharc idején elhagyták a csoportot. Sillay szerint: „amikor a Széna téren, a Maros utcában [...] az egységek az utasításomra a hadállásokat elfoglalták, az addig hangos parancsnokok eltűntek.”

Ha hihetünk egy szovjet szemtanú visszaemlékezésének, a megszálló erők – a látszat ellenére – nem könnyvelték el átütő sikernek a november 4-i hadműveleteket: „A 128. lövész-hadosztály alakulatainak azok a kísérletei, amelyek a Moszkva tér, a budai Vár és a Gellérthegy déli térségéhez közel fekvő lakóterületek bevételeire irányultak, az erős ellenállás miatt kudarcba fulladtak. „A városban az ellenállásnak két góca maradt: a Corvin közti filmszínház és Buda nyugati részén a Moszkva tér.”

Éjszaka a felkelők – hosszas vita után, miközben a szovjetek ágyúztak – abban állapodtak meg, hogy Szabó bácsi összegyűjti mindazokat, akik a hegyekbe vonulva a végsőkig folytatják az ellenállást. Erre harmincan jelentkeztek, később még kb. ugyanennyien csatlakoztak hozzá.

A vállalkozás azonban súlyos kudarcra végződött, hiszen a nyílt terepen még kevésbé tudtak szembeszállni a páncélos erőkkel. Nagykovácsi térségében a sorozatlövészeketől heten-nyolcan elesetek, hárman pedig fogságba kerültek. A szovjeteket nem érte veszteség.

A fegyveres ellenállás lezárult, bár a Széna téren egy-két elkeseredett felkelő még néhány napig nyugtalanította a megszállókat és a karhatalmistákat. Eközben a hatóságok – árulás vádjával – letartóztatták Szabó Jánost, és ezzel megindították a megtorlás gépezetét. 14 felkelőt kivégeztek, a többiekre hosszabb-rövidebb börtönbüntetés várt.

EÖRSI LÁSZLÓ TÖRTÉNETÉSZ